

KNIHOVNA PRÁVNICKÉ FAKULTY

38-F-331

*Prof. Dr. František Weyr:*

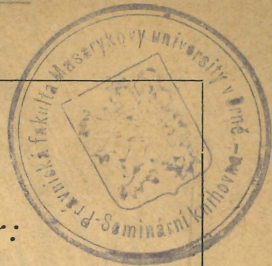
# Problém správy v demokracii.

Přednáška  
konaná dne 3. února 1924  
v Jednotě filosofické  
v Olomouci.



*Dar J. M. prof. Weyra -*

Nákladem župního osvětového sboru v Olomouci.  
Tiskem knihtiskárny B. Knechtl a spol. v Olomouci.



*čís. 8028 / III*

*279 / 172*

*— karta ...*

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA  
PRAVNICÍ FAKULTY UJEP  
STARÝ FOND  
Č. inv.: 031316

V souborném cyklu přednášek, jichž součástí mají býti mé vývody, jde patrně o to, aby posluchačstvu objasněny byly vztahy myšlenky, idej, podstaty nebo politické soustavy t. zv. demokratické k různým aktuálním problémům jiným. Dvojí se zde tudíž předpokládá: jednak, že pojem demokracie jest pojmem známým, jednoznačným a do jisté míry nesporným, dále pak, že ona známá demokracie skutečně v nějakém vztahu k těmto jednotlivým prvkům jest. V prvním směru dovolte, abych nevyjádřil jen své pochybnosti, nýbrž naprostou jistotu, že každý z řečníků, kteří v tomto cyklu zabývali se a zabývati se budou pojmem demokracie, má o něm jinou představu a definici. Pak arcíť i v druhém směru dojdeme k odpovědům nikterak jednoznačným. Mlhavost, neurčitost, ba někdy i prázdná heslovitost tohoto pojmu způsobuje též, že ve skutečnosti pojem „demokracie“ se vším možným do vztahu se dostává. Mluvíme o demokratických lidech, o demokratickém státním zřízení, o demokratickém umění, o demokratické vědě, o demokratické správě státní a jiné, o demokratickém chování atd. in infinitum. Již okolnost, že toto podivuhodné adjectivum dostává se pravidelně do spojení s tolika tak různorodými substantivy, nabádá k jisté opatrnosti při jeho užívání.

Mluví-li zde v přednášce, pořádané korporací filosofickou, jejímž členům a přívržencům musí především jíti o jasné pojmy a jednoznačná slova, a nikoliv snad jen o blýskavá a líbivá hesla, jichž v naší době je tolik, jako vody v širém moři, je tím úkol můj k tématu, o němž mám mluvit, dán. Nechci rozmnožovat před Vámi nekonečný počet povšechných frází a různých rčení o „demokracii“, které tak často — někdy až k omrzení často! — slýcháme. Chci Vám předem zcela střízlivě a opatrně naznačit, co já rozumím „demokracií“. To jest, jak mám za to, nezbytným předpokladem k dalším vývodům, zdali a jak možno si představití nějaký jasný a rozumný vztah správy — tím mínilo pořadatelstvo tohoto přednáškového cyklu nesporně t. zv. správu veřejnou — k této demokracii. A ještě něčeho bude třeba. Pojem a heslo „demokracie“ ve svých nesčetných vztazích k nejrůznějším jiným »problémům«, »otázkám« atd. dostává se zhusta ve spojení s pojmy, které se mu aspoň jedním velice podobají; totiž svou nejasností, neurčitostí a mlhavostí. Když pak v takovémto případě ten, kdo o věci učeně (a někdy i nadšeně) vykládá, neopomene jen říci, co vlastně rozumí demokracií, nýbrž

mlčí i o pojmovém vymezení druhého slova, předpokládá obě jako jasná a samozřejmá a zabývá se tudíž jen možnými vztahy mezi oběma, pak chaos je dokonalý. Posлуhač odnáší si sice po případě haldu vznešených, byť i stálým opakováním poněkud otřepaných frází, cizích a učeně znějících slov a jinou podobnou kořist, v podstatě odchází však stejně moudrý jako byl, když přišel. Bohužel mnohým tato kořist stačí a odtud ona prazvláštní autarkie naší veřejnost, hledající poučení o různých otázkách: přejí si hodně slov, pokud možno cizích, učeně znějících a nadšeně pronášených. Jinak užitek je pranepatrný. Jim však stačí. Domnívám se, že mám před sebou posluchačstvo, které v tomto směru činí výjimku a tím jest dán postup mých dalších výkladů: Budu se zabývat předem pojmem demokracie (I), pak pojmem správy (II) a na konec vyvodím z vzájemných poměrů těchto dvou pojmů několik důsledků, střízlivých a chudých snad (u srovnání s přívalem nadšených frází, které o věci často slýcháme), ale za to, jak doufám, jasných a srozumitelných.

I. Pojem demokracie. Slova »demokracie« užívá se nejčastěji a ve shodě s jeho filologickým významem jako politického postulátu, který vyslovuje přání, aby lid vládl a poroučel, a aby se dělo to, co chce lid. Kde tomu tak není, mluvíme o autokracii, monarchii, oligarchii, ochlokracii, aristokracii atd. jako o zjevech, kde vládne někdo jiný a lid poslouchá. V těchto případech je tedy třeba dvou činitelů: vládnoucího (rozkazovacího) a poslouchajícího. Jak je tomu však v demokracii? Lid zde sice vládne a rozkazuje — ale komu? Monarchistům, aristokratům či autokratům? Vždyť ti zde vůbec nejsou a nemůže zde býti nikdo, kdo by nebyl součástí onoho rozkazujícího lidu! »Lid« ve smyslu oné demokratické soustavy jest zjevem absorbujícím všechno. Nemůže tedy nikomu vládnout a rozkazovat — leda sám sobě. To však již není ona »vláda« v typickém slova smyslu, která předpokládá dva činitele: vládnoucího a poslouchajícího. Pojem »demokracie« stává se tudíž problematický a význam jeho hledá se často jinde než ve »vládě« (jako při monarchii, autokracii, aristokracii atd.), totiž v myšlence tak zvané autonomii. »Autonomní« je ten, kdo nepodléhá žádné cizí vládě. »Vládnouti sám sobě« neznamena pak nic jiného, než »býti svobodným« a tato »svoboda« je arciť pojmem toliko negativním, značíc nám pouze nedostatek něčeho, t. j. nějakého omezení. Absolutně autonomní činitel »nevládne«, nýbrž je jen absolutně svobodný, což znamená, že jemu nemůže nikdo vládnouti. Jsou tedy pojmy »monarchie«, »autokracie«, »oligarchie« atd. pojmy pozitivními, kdežto »demokracie« (ve smyslu autonomie) jest pojmem negativním.

Namítne se mně: »Lid« jest jen pojmem pomyslným, pouhá myšlenková abstrakce; skutečně jsou jen součástky, ze kterých se skládá, t. j. jednotlivci, jichž souhrn jmenujeme »lid« nebo národ. Tím získali jsme druhého činitele: lid jako celek vládne, jednotlivci poslouchají. Na to odpovídám: Je-li tomu tak, pak není zásadního rozdílu mezi demokracií a kteroukoli jinou »kracií« nebo »archií«. Pojem »lidu« v onom typickém smyslu se ztrácí a zbývají jen dvě skupiny: rozkazujících (vládnoucích) a poslouchajících, a celý rozdíl mezi demokracií a jinými »kraciemi« spočíval by v tom, že při demokracii pohlíželi bychom na vládnoucí činitele (na vládnoucí kastu atd.) jako na součást lidu, kdežto při ostatních »kraciích« bychom tak nečinili nemajíce pro to arciť prážádného odůvodnění.

Reálně politické nazírání musí skutečně rozloučiti se s onou fikcí jednotného lidu (která hraje svou úlohu nanejvýš v konstrukcích juristických) a tím arciť i s oním supponovaným absolutním rozdílem mezi demokracií a jinými »kraciemi“: jak tam, tak zde jsou vládnoucí a ovládaní. »Lid« jako takový ani nevládne, ani není ovládan. Vládnouti a ovládaným býti, mohou jen jednotlivci.

Chceme-li tedy zachrániti pojem »demokracie« jako zvláštního druhu zřízení společenského (státního), dlužno hledati odlišné kritérium jinde. A kritérium to najdeme v jistém řádu, který stanoví, jakým způsobem určují se v souhrnu všech jednotlivců ti, kdož mají a mohou vládnouti, dávatí zákony a rozkazovati a ti, kdož mají a musí poslouchati.

Je myslitelný nekonečný počet takových způsobů. Z něho vyberme dva krajní, pro náš problém typické: buď na stanovení tohoto řádu mají oni jednotlivci vliv nebo ne. Představme si, že by jej stanoviti, měniti a doplňovati příslušelo Bohu: měli bychom to, čemu se říká theokracie, která jest jedním z protikladů demokracie. Představme si, že by právo to příslušelo jedinému člověku, lhostejno, zda-li jej považujeme za součást onoho pomyslného celku, kterému se říká »lid«, nebo ne: měli bychom monarchii a to v její typické formě jakožto monarchie absolutní, která je dalším protikladem demokracie. Představme si konečně, že by ono právo příslušelo jisté skupině nebo kastě onoho pomyslného celku: měli bychom to, čemu se říká aristokracie nebo oligarchie — opět na rozdíl od demokracie. A nyní si představme, že by stanovení onoho řádu příslušelo celému onomu souhrnu jednotlivců, t. j., poněvadž onen souhrn jest s hlediska reálně-politického pouhou pojmovou abstrakcí, všem oněm jednotlivcům. Cítíme, že se tímto předpokladem blížíme k pojmu demokracie.

Jednotlivci »vládnou tedy sobě« tím, že přísluší jim stanoviti řád, podle kterého jsou určováni ti z nich, kteří vládu mají vykonávati, t. j. mají rozkazovati, dávatí zákony. Tím jest nepřímě též určen okruh těch, kdož zákonů a rozkazů mají poslouchati. Tím očitáme se při svém pokuse, zachytiti pojem demokracie, v říší norem, v ovzduší normativním, neboť mluvili jsme o právu stanoviti řád, t. j. souhrn určitých norem, platných pro soužití jistého výseku lidské společnosti: národa či lidu.

Jestliže jsme řekli, že podstata demokratického zřízení, tedy demokratického principu či demokracie spočívá v tom, že k stanovení onoho řádu povolání jsou všichni jednotlivci, tvořící »lid« či »národ«, podali jsme tím prozatím výměr dosti neurčitý. Dlužno jej tudíž nyní poněkud podrobněji vymeziti. Co jest jím v jednotlivostech řečeno?

Především, že nezáleží na obsahu onoho řádu, nýbrž toliko na skutečnosti, kdo je povolán jej stanoviti nebo přesněji: spolupůsobiti při jeho tvoření. »Lid« může na příklad vládu tímto řádem přenéstí na jediného jednotlivce. On vládl by pak z vůle a dopuštění lidu a demokratický princip nebyl by tím nijak dotčen. Měl by mandát od lidu, odvolatelný kdykoliv tímto lidem. Lid může dále přenéstí vládu nikoliv na jedince, nýbrž na souhrn určitých jedinců, na kolegium, více nebo méně početné. I tím nebyl by princip demokratický dotčen. Zkrátka: »Lid« může dáti onomu řádu nejrůznější konstrukci obsah, aniž by se tím dotknul principu demokratického.

Z našeho výměru plyne dále, že přepíná či zevšeobecňuje, žádá-li spoluúčast všech jednotlivců, tvořících nároky při stanovení onoho řádu; neboť jest jasno, že nikdy všichni nemohou býti k spoluúčasti povoláni. Máme zde vždycky určité jednotlivce, kteří jsou vyloučeni, na př. děti, nedospělí, na duchu choří, zločinci atd. Demokratický princip však žádá, aby ono vyloučení jevílo se jako výjimka z pravidla.

Tážeme se dále, jakým způsobem musí býti ona spoluúčast všech jedinců či státních občanů na stanovení onoho řádu upravena. Víme ze zkušenosti, že při mnohosti rozhodujících jedinců nedá se očekávati, že budou všichni téhož názoru, co do žádoucího obsahu onoho řádu. Prostředek k formálnímu odklizení těchto rozporů mezi jednotlivci nalézáme v instituci hlasování: menšina musí se podrobiti většině, t. j. vůle této většiny považuje se (fiktivně) za vůli celku. Vzniká představa boje: menšina jest většinou přehlasována, přemožena. To nepřiči se však nijak našemu výměru demokratického principu, nýbrž jest naopak jeho ústrojnou součástí: zásada majoritní, podle

kteřé musí povždy menšina ustoupiti většině, jest principem demokratickým, hrubým a násilnickým někdy, ale nezbytným. Nezbytnost její plyne z fiktivnosti pojmu »lid«<sup>1</sup> či národ, který reálně skládá se z mnohosti jedinců. Poněvadž mnohost a demokracie patří k sobě jako nerozlučné družky, patří k sobě i zásada majoritní a demokracie.

Vraťme se opět k svému výměru. Řekli jsme, že účast v š e c h státních občanů při stanovení onoho řádu jest kriterium demokratického zřízení. Zde musím dodati, že účast ta musí býti stejná. A jelikož se účast ta, jak jsme viděli, nemůže projevovati jinak než hlasováním, musí se ona stejnost projevit při hlasování: váha jednotlivých názorů při hlasování projevovaných musí býti stejná. Proč by měla vlastně býti ona váha různá? Odpovíte snad, poněvadž jsou i jednotlivci různí: jsou hloupí, jsou chytrí mezi nimi, jsou mravní a nemravní atd.! Na to pravím, že tato námitka směřuje již proti samému principu demokratickému, poněvadž nelze nahlédnouti, proč pak ke stanovení onoho řádu povoláváme zásadně všechny jednotlivce, a ne jen moudré a mravné mezi nimi. O této vlastnosti demokratického principu, již dostává se do rozporu se samotnou aristokratickou přírodou, se ještě zmíním. Zde dlužno jen zatím vytknouti, že princip demokratický vykazuje jako další typickou součást zásadu rovnosti a stejnosti státních občanů při tvorbě onoho řádu.

A nyní prosím, abyste tomu, co zde chci říci, věnovali zvláštní pozornost: Mluvíce o demokracii, musíme rozlišovati demokratický princip ve smyslu formálním a materiálním. Větší část hádek a nedorozumění o podstatě pravé demokracie plyne z nedostatečného rozlišování obou těchto smyslů.

To, co jsem zde dosud řekl o podstatě principu či zřízení demokratického, platí o demokracii ve smyslu formálním. Neboť řekl jsem, že princip ten týká se toliko způsobu, podle kterého onen řád, jenž rozlišuje vládnoucí jedince od ovládaných, se stanoví, a nikoliv jeho obsahu. Obsah jeho může býti jakýkoliv, aniž by se mohl prohřešiti proti zásadě demokratické ve smyslu formálním. Tím jest řečeno, že princip demokratický ve smyslu formálním týká se úpravy tvorby vůle celku (rozuměj státního nebo jiné společnosti lidské) a nikoliv konkrétního obsahu této vůle. V tom právě spočívá jeho formálnost.

Řeknete snad: Vždyť přece i ona úprava způsobu, jak tvoří se vůle celku, musí býti obsažena v nějakém řádu, tvoří tedy jeho obsah. Ano, tomu skutečně tak jest, nicméně musím onen rozdíl mezi formálním principem tvorby vůle celku

a materiálním principem, jenž týká se konkrétního obsahu oné vůle udržeti, chceme-li míti jasno, když mluvíme povšechně o »demokracii«, »demokratických zásadách« atd. Jako lidem, kteří zajímají se o filosofické problémy, nemusím vám zvláště zdůrazňovati, že rozdíl mezi pojmem formy a pojmem obsahu je toliko relativní: co jeví se vůči určitému konkrétnímu obsahu jako pouhá forma, může se jeviti vůči jiné (ještě abstraktnější) formě jako prvek obsahový.

Je tedy na prousto nezbytno rozlišovati mezi formálními a materiálními principy demokratickými.

Co míním oněmi materiálními principy, vysvitne z následujících příkladů. Zvykli jsme si totiž určité řády, platné pro lidské pospolitosti (tedy především právní řády), podle jejich obsahu tříditi na demokratické a nedemokratické. Nehledím při tom, jak řečeno, na způsob, jakým byly a jsou stanoveny (zda spoluprací všech státních občanů nebo snad nějakým absolutním monarchou), nýbrž na jejich konkrétní obsah. Tak na příklad mnohé ustanovení bude se nám zdáti nedemokratické. Vezměme jako příklad ustanovení o trestu smrti. Jeho odpůrci vytýkají mu kromě jiného často nedemokratičnost. Tím chtějí říci, že v právním řádě vskutku demokratickém neměl by býti trest smrti. Vytýkáme určitým normám společenského chování nedemokratičnost; jsou to obzvláště ty, které podle našeho mínění kladou příliš velkou váhu na úpravu obleku a jiné »formality«. Zpravidla budou tyto a jiné výtky nedemokratičnosti té či oné normy, pravidla chování, smýšlení atd. vycházeti konec konců z formálního principu či postulátu rovnosti a stejnosti všech lidí a budou vytýkati nedemokratičnost všemu, co tomuto postulátu nehoví vůbec nebo nehoví dosti. To je arciž kriterium o jednotlivostech, velmi nejasné a neurčité a proto je pochopitelné, že politická theorie a státní věda se jím mnoho nezabývá, přenechávajíc je spíše pouhé politické praxi a dennímu životu, kde pak ovšem vyskytují se ty nejrůznější a nejprotichůdnější názory o tom, je-li nějaké opatření, nějaká norma atd. demokratická čili nic. Tak stává se, že ona zmíněná theorie téměř výhradně zabývá se problémem demokracie ve smyslu formálním, t. j. otázky způsobu tvorby vůle určitých sociálních kolektivit (jmenovitě státu), nezabývajíc se vůbec obsahem vytvoření oné vůle, t. j. právním řádem, pokud jde o jeho posuzování po stránce demokratické. A přece může se podle toho, co zde bylo řečeno, velmi lehce státi, že v téže sociální kolektivitě (státu) její řád (právní řád) po zmíněné formální stránce hová zásadě demokratické, po materiální (obsahové) nikoliv, nebo naopak, takže měli bychom v tomto případě právní řád, který



byl by zároveň demokratický a nedemokratický podle toho, jakým způsobem chápeme pojem demokracie.

II. Pojem správy. Podobně jako při demokracii máme i při slovu »správa« co činit s pojmem mnohoznačným. Pořadatelstvo tohoto cyklu přednášek mělo při určení názoru mé přednášky zajisté na mysli správu veřejnou, t. j. především správu státní. V nejširším slova smyslu je to arciť »správa« jako každá jiná »správa«. V tomto nejširším smyslu znamená totiž »správa« tolik, jako soustavné obstarávání určitých záležitostí. Tak »spravuje« každý soukromník své jmění, svůj statek, svou továrnu atd. a stát a jiné veřejné korporace vykonávají správu veřejných záležitostí: starají se o bezpečnost občanů, staví školy, mosty, silnice atd., zkrátka pečují o blaho občanstva v nejrůznějších směrech. V tomto dosavadním smyslu je »správa« otázkou technickou: mluvíme o rozumné a nerozumné, šetrné a nešetrné, drahé a laciné, racionální a neracionální správě atd. Existuje celá nauka správní nebo správověda — která dává návod k dobré správě, jednajíc o různých metodách správních, které zaručují všestranně dobrou správu.

Poněkud jinak vypadá věc, když mluvíme o správě ve smyslu juristickém. Srovnajme na příklad činnost takového okresního hejtmana, který »spravuje« svěřený mu okres, a nějakého ředitele továrny, který taktéž spravuje svou továrnu. Úkolem ředitele je na př. vařiti pokud možná dobré pivo, dobrý cukr a pod. — vše metodou co nejracionalnější. Návod k správě svého podniku najde v určité praktické nauce, která zove se technologie (technologie výroby piva, cukru atd.). Je-li více takových návodů či metod, vybere si podle svého vlastního uznání tu z nich, která se mu bude zdáti nejlepší, jinými slovy: není vázán technologickými normami, nýbrž vybírá si ty, které považuje za správné a vhodné.

Zcela jinak náš okresní hejtman; ten při své »správě« není podobně volný jako onen ředitel továrny nebo velkostatku či jiného obchodního podniku. Je obklopen nepřehlednou řadou právních (státních) norem, které každým krokem určují jeho správní činnost. Není mu dáno na libost, chce-li je uznávati — jako onomu řediteli; musí se podle nich řídit, byť by snad sebe více byl přesvědčen o jejich nevhodnosti, nerozumnosti, nedemokratičnosti atd. To, co on dělá, není zkrátka správa v onom technickém smyslu, nýbrž aplikace práva. Činnost jeho — přes to, že je správním úředníkem — podobá se mnohem více činnosti soudce, nalézajícího právo, než volné činnosti toho, který podle určitých metod vyrábí pivo, cukr atd. Panující nauka právní tuto obdobu nepochopila dostatečně a odtud ona

známá tradiční trojdílnost státní činnosti či státních funkcí: zákonodárná, soudcovská a správní, které se říká též »výkonná«. Stavění mostů, silnic, škol, obstarávání veřejného vyučování, zdravotnictví (stavba a správa nemocnic) atd. — to jsou ony funkce správní či výkonné, které obstarává stát svými úředníky. Ti jsou však při tom vázáni státními normami, musí přesně vykonávat právní řád — a nemohou při tom »dělati politiku«. Toto »dělání politiky« jest tudíž obdobou oné svobody soukromého ředitele, který si z řady praktických pouček technologických vybírá jen ty, které uznává za správné. (A můžeme tudíž politiku jako nauku o praktické činnosti nazvat přímo politickou technologií.)

Při »soustavném obstarávání záležitostí«, t. j. při správě v technickém smyslu, neobejdeme se bez poručení a rozkazování na jedné a poslouchání na druhé straně, leda že bychom mysleli na případy zcela jednoduché, jako když někdo sám — bez pomocníků — spravuje své jmění, svůj byt, svou zahrádku atd. a pod. Správa ve větším rozměru (na př. továrny, velkostatku atd.) vyžaduje v l á d u: jsou v ní zúčastněné vládnoucí osoby a osoby, které poslouchají. Tak také při správě ve smyslu juristické m: Okresní hejtman rozkazuje a rozhoduje; co řekne, platí, a obyvatelstvo okresu musí poslouchat. Máme zde tedy opět »kracii« nebo »archii«, o které jsem se úvodem zmínil. A tytéž problémy se nám vynořují: Je-li ten, kdo jest určen rozkazovati, povolán vůlí těch, kteří poslouchají, mluvíme o s a m o s p r á v ě, čímž naznačujeme, že ten, o jehož záležitosti jde, »spravuje si je sám«, i když to nedělá bezprostředně sám, nýbrž prostřednictvím osob, jím k tomu určených. Tak jest »samosprávou« v tomto smyslu obecní správa, vykonávaná obecním starostou, zvoleným jeho spoluobčany a není samosprávou správa vykonávaná okresním hejtmanem, poněvadž na jeho ustanovení obyvatelé okresu nemají přímého vlivu (jest jmenován zvenčí). Vězí tedy v samosprávě též demokratický prvek jako v »autonomii« (svězákonodárství): zde určití činitelé — na př. svobodný národ — svými zákony samy sebe zavazují, tam titěž činitelé spravují si své záležitosti sami. V tomto smyslu jest autonomie jen zvláštním případem širšího pojmu samosprávy, poněvadž stanovení norem (dávání zákonů) jest jen součástí obecnější činnosti, spočívající v soustavném obstarávání jistých záležitostí, t. j. správy.

Tím, co bylo řečeno, připravili jsme si půdu k zodpovězení své hlavní otázky, jak souvisí problém správy (rozuměj veřejné) k zásadě demokratické.

III. (P r o b l ě m s p r á v y a z á s a d a d e m o k r a t i c k á . )  
Podle toho, co jsem řekl, dlužno rozlišovati dvojí pojem demo-

kracie (ve smyslu formálním a obsahovém) a rovněž tak dvoji pojem správy (ve smyslu technickém a juristickém).

1. Ptejme se předem, zda-li a jak souvisí správa ve smyslu technickém se zásadou demokratickou? Na první pohled seznáváme, že je možno zjistiti nějakou souvislost mezi ryze technickým problémem a administračním a zásadou demokratickou. Obojí se takřka vylučuje. Či jest možno mluvíti o demokratické a nedemokratické technologii výroby piva, cukru a jiných předmětů? Může býti jeden ředitel cukrovaru v této své funkci demokratem či nedemokratem? Budeme rozlišovati demokratické a nedemokratické statkáře podle toho, jak si vyřešili technické problémy správy svých statků (chov dobytka, technika osevu a sklizně, hospodářství lesní, zařízení dvora a pod.)? Mohou sice býti podle našeho mínění racionální a neracionální, moudří a nemoudří hospodáři, ale nikdy nedemokratičtí a demokratičtí. Na nejvyš bychom označili hospodáře, který by při správě svého dvora chtěl uplatňovat demokratické zásady, tedy zásady rovnosti a stejnosti všech lidí, za hospodáře neracionelního a nerozumného, kdyby na př. v důsledku těchto svých tesí všechny své zřízence chtěl honorovat stejně a měl za to, že může kteréhokoliv z nich pověřiti kteroukoliv funkcí, poněvadž jsou právě všichni stejní.

S hlediska správy jako ryze technického problému je tedy zásada demokratická prvek naprosto iracionální..

2. Pohlížíme-li však na správu s hlediska juristického, pak jeví se nám arciť její problém v nynější souvislosti se zásadami demokratickými. V ní může a nemusí býti princip demokratický stejně vyjádřen jako v zákonodárství nebo v soudnictví. Jeví se zkrátka jako díleč problém širší otázky uspořádání veřejného a jmenovitě státního zřízení.

Posлуhač mé přednášky, jež nese titul »Problém správy v demokracii«, bude tedy čekati odpověď na otázku, jak jest nebo měla by býti veřejná správa upravena v demokracii, t. j. ve státním zřízení upraveném podle principu demokratického.

Uvažujeme-li o demokratickém principu ve smyslu formálním, tedy o úpravě tvorby vůle celku (státu či jiné sociální spopolitosti), vidíme, že tomuto principu odpovídá v oboru veřejné správy typ t. zv. s a m o s p r á v y. Spravování zde spravují si své věci sami, ne sice bezprostředně, ale prostřednictvím zvolených činitelů. Čím více hoví volební právo zásadě rovnosti a stejnosti voličů, tím více přibližuje se samospráva ideálu principu demokratického. Opakem samosprávy je typ t. zv. v r c h n o s t ě n s k é s p r á v y, při které záležitosti spravovaných spravují činitelé j m e n o v a n í, a to nikoliv od spravovaných občanů samotných, nýbrž odjinud, na př. panovníkem, vládou celkového

státu a pod. Jenže musíme si uvědomit, že ani ve státě demokratickém nemůže býti ideál demokratické správy, t. j. typ samosprávy, skutečně úplně a bezvýhradně. Souvisí to s relativností pojmů vrchnostenské správy a samosprávy, kterážto relativnost spočívá v tom, že to, co jeví se nám »samosprávou« u srovnání k vrchnostenské správě, bude se nám jeviti vrchnostenskou správou u srovnání k správě ještě autonomnější či samosprávnější. U nás, v naší republice, je na př. ústřední vláda státní bez odporu vládou samosprávnou, poněvadž ten, kdo ji jmenuje, president republiky, jest volen sborem (Národním shromážděním), který opět jest volen rovným a stejným hlasovacím právem všemi k hlasování oprávněnými státními občany. Jsou tedy členové vlády (ať parlamentní či jiné) sic ne bezprostředně, ale prostředně povoláváni samotným voličstvem.

U srovnání arcíť s t. zv. obecní samosprávou jeví se nám pro obyvatele obcí správa vlády ústřední jako správa vrchnostenská, cizí. Podobných příkladů relativnosti onoho protikladu vrchnostenské správy a samosprávy bylo by možno uvést celou řadu.

Pro naše účele jest důležité uvědomiti si, že v tomto protikladu skrývá se další, s principem demokratickým co nejužší související protiklad správy centralisované a decentralisované, či obecně: zásady centralisace a decentralisace. Je zjevno, že i zde jde o protiklad pouze relativní: co jeví se centralisací u srovnání k určité decentralisaci, bude se jeviti decentralisací u srovnání k centralisaci ještě tužší. Nicméně platí povšechná věta, že princip decentralisace správy h o v í p r i n c i p u d e m o k r a t i c k é m u. I zde pak má ovšem decentralisace určité meze, podobně jako princip demokratický samotný nelze přepínati do nekonečna, aniž by přestal býti rozumný. Ve státním celku totiž nesmí býti zásada decentralisované správy přehnána tak, aby tím vůbec onen celek zmizel a stát rozpadl se v několika úplně samostatných samosprávných dílčích celků. Čím menší jest celkový stát (co do území a počtu obyvatelstva), tím dříve přiblíží se hranice rozumné decentralisace správné. Chováť v sobě zásadu decentralisace správné prvek rozkladný, podobně jako demokratický princip sám, a platí zde více než jinde pro pravého demokrata poučka o zlaté střední cestě.

S tím, co bylo zde řečeno, souvisí dále poznatek, že zmíněný stupeň bezprostřednosti pokud se týče prostřednosti, která se uplatňuje při určování vůle celku, jest v souvislosti s principem demokratickým. Čím větší bezprostřednost, tím větší demokratičnost. Tak jest zákonodárný sbor, volený přímými volbami z lidu, demokratičtější institucí než president republiky, zvolený oním zákonodárným sborem, poněvadž na se-

stavení tohoto sboru má »lid«, tento prazdroj demokratismu, větší, poněvadž bezprostřední vliv než na určení osoby presidentovy. Za to jest patrně instituce voleného presidenta republikánského státu demokratičtější než instituce dědičného monarchy v monarchiích, jinak třeba sebe konstitučnějších. Na druhé straně však opět ani samotné, přímými volbami zvolené Národní shromáždění, není institucí nejdemokratičtější, poněvadž jim »lid« či »národ« nedává si své zákony bezprostředně sám. Proto ještě demokratičtější jest přímé hlasování lidu o zákonech, t. zv. r e f e r e n d u m a ze všech demokracií nejdemokratičtější t. zv. d e m o k r a c i e b e z p r o s t ř e d n í. I zde však hlásí se brzy hranice rozumné demokracie: bezprostřední demokracie ve zmíněném smyslu je uskutečnitelná a proveditelná jen ve státech rozlohou a populací zcela malých, jako byly na př. starořecké městské státy (Athény atd.), kde pojem státu a městské obce spadal buď vůbec nebo téměř v jedno (Pólis).

Kde je demokracie, tam je h l a s o v á n í, tam jsou v o l b y. Hlasování a volby jsou tudíž demokratičtější instituce, než způsob j m e n o v á n í správních orgánů. Volby a hlasování budou opět tím demokratičtějšími institucemi, čím rovnější a stejnější bude hlasovací (volební) právo, neboť r o v n o s t a s t e j n o s t je pravou podstatou a duší veškeré demokracie.

Než hlasování a volby, byť sebe obecnější, rovnější a stejnější, přece jen (teoreticky aspoň) nezaručují ideál demokratické rovnosti a stejnosti. Zaručují jej jen jaksi na jedné straně: na straně těch, kdož volí a hlasují; každý z nich má stejné a rovné volební (hlasovací) právo a je tedy — aspoň před právním řádem — na roveň postaven všem ostatním. Demokratický právní řád f i n g u j e stejnost všech státních občanů co do moudrosti a mravnosti, p o k u d j s o u v o l i č i, poněvadž bez této fikce nemělo by patrně smyslu dávat jim stejné volební právo. Jen zcela výjimečně jde (lépe řečeno: šel) však právní řád ve své demokratické snaze ještě o krok dále, předloživ si otázku: jsou-li si všichni státní občané j a k o v o l i č i rovni a stejní, proč neměli by si býti rovni též jako č e k a t e l é v e ř e j n ý c h f u n k c í a ú ř a d ů, t. j. jako k a n d i d á t i (v nejšířším smyslu)? K čemu pak vlastně volby a hlasování? Nevězí-li v samotné instituci voleb prvek nedemokratický, pokud jimi mají býti k veřejným funkcím povoláni jednotlivci podle mínění voličů n e j l e p š í a n e j s c h o p n ě j š í? Kam zmizela pojednou fikce stejnosti a rovnosti všech občanů, když zvláštní operací — t. j. volbami — vybírají se z nich nejlepší a nejschopnější? Sociální pospolitost má, chce-li onen další krok na dráze důsledně demokratisace učiniti, prostředek, jímž nedemokratická instituce voleb se odstraňuje a nahraňuje institucí ještě demokratičtější. A politické

dějiny lidstva nás poučují, že skutečně onen krok byl v praxi učiněn. Zmíněným prostředkem jest totiž los, ustanovování státních a veřejných funkcionářů losem. Zde pravá a nefalšovaná zásada demokratická skutečně triumfuje: není-li skutečně žádných rozdílů mezi státními občany, pak nechť rozhodne o tom, který z nich má zastávat veřejnou funkci, čirá náhoda, los; neboť losování (nikoliv hlasování) zaručuje největší ne-strannost a spravedlivost ve výběru. V antickém Řecku a jinde obsazovali se takovýmto způsobem magistrátové městští a jiní. Nebylo při tom žádné protekce, žádných nešvarů — rozhodovala pouhá náhoda, ke všem stejně spravedlivá. Problém správy, řešený tímto způsobem, byl vyřešen dokonale demokraticky. Arciť se tím pojem demokratické samosprávy nepozorovaně poněkud posunuje: nerozhoduje již vlastně lid o svých záležitostech sám (pokud jde o určování funkcionářů, kteří za něho mají tvořiti vůli celku), nýbrž vlastně náhoda, los. Na tomto výstředním příkladě zvlášť názorně možno proto zjistit další vlastnost demokratického principu, o níž dříve letmo jsem se již zmínil: jeho negativnost či negativitu. Podobně totiž jako »svoboda«, »rovnost« a »stejnost«, tyto pojmové prvky, z nichž skládá se princip demokratický, jsou vlastně jen negativními veličinami, které naznačují pouze nedostatek něčeho pozitivního, t. j. vázanosti a rozdílů, tak též princip demokratický sám ve svých výstředcích jasně objevuje se nám jako taková negativní veličina bez pozitivního obsahu.

Výstřední příklad zde uvedený nenuceně převedl nás od úvahy o souvislosti problému správy s principem demokratickým ve formálním smyslu k úvaze o principu demokratickém ve smyslu hmotném. Tento poslední vyžaduje, jak jsme seznali, aby činitelé povolání k svým funkcím demokratickým řádem tvorby vůle sociálního celku, tedy především voliči, ale pak: zvolení, vykonávali je ve smyslu demokratickém, t. j. dali tomu, co vytvoří, demokratickou výplň. Nás zde zajímá tato otázka především jen ve spojení s problémem právním. A s tohoto hlediska byli by nejdemokratičtějšími voliči ti, kdož by se ve prospěch instituce losování vzdali svého práva hlasovacího.

V jednotlivostech pak dále hlásají se jako zvlášť významné demokratické postuláty ve správě veřejné tyto dva požadavky: požadavek laicisace správy a t. zv. amerikanism. Je tudíž nutno, abychom se o nich s hlediska zde zaujatého stručně vyslovili.

Demokracie je zásadní odpůrkyní všech tříd, kast a stavů uvnitř jednotného národa. Tento odpor hoví zcela jejímu programu: není-li mezi občany žádného rozdílu, nejsou

odůvodněny též zvláštní, právními normami od sebe přísně oddělené stavy (jako byly v dřívějším státě stavovském) a třídy. Kdo se jakkoli hlásí k nějaké třídě nebo dělá aspoň dojem, že k ní náleží, bude touto demokracií prohlašován za živel pravému, nediferencovanému lidu poměrně cizejší. Takovým »stavem« či »třídou«, do jisté míry uzavřenou, jeví se demokratickému světovému názoru i úřednictvo, t. j. lidé, kteří se pro určité praktické povolání — a to obstarávání veřejné správy v nejširším smyslu — vzdělali a specialisovali. Proti odbornému, pro své povolání připravenému úředníku stojí prostý laik, muž z lidu. Dostati tohoto muže, jenž považován jest za pravého reprezentanta »lidu«, do ústrojí správního aparátu místo onoho odborného úředníka nebo aspoň vedle něho, jest jedním z postulátů demokratického programu. Již instituce místní samosprávy hovoří tomuto postulátu: v čelo místních korporací, hlavně politických obcí, mohou se dostati lidé, kteří nemusí se vykázati žádným odborným vzděláním. Stačí, mají-li t. zv. pasivní volební právo. Arciť že v komplikovanějších případech — myslím zde na velké městské obce — ukojený postulát laicisace správy bývá paralysován tím, že vlastní a bezprostřední správu obce vykonávají zvláštní úředníci (magistrátní), na nichž se podobně jako na státních správních úřednících vyžaduje odborná kvalifikace; musí býti právníci, technici, medikové atd. Naše velká správní reforma, kterou zavádíme (župní zřízení) vychází požadavku laicisace správy rovněž do značné míry vsťříc: vedle vlastních úřadů župních a okresních budou zřízena zastupitelstva a výbory, které skládati se budou z volených funkcionářů, na kterých zákon nežádá jiné kvalifikace, než pasivní volební právo. Ti budou spolu s odbornými správními úředníky »spravovati« župní a okresní záležitosti.

Chceme-li kriticky oceniti zmíněnou laicisační tendenci v moderní veřejné správě, dlužno především doznati, že je úplně v linii demokratického principu. Máme-li v parlamentární republice nesporně laicisovanou nejvyšší státní správu tím, že na členech vlády — ministrech — nežádá právní řád žádné odborné kvalifikace (ministři podle něho nejsou státními úředníky), nelze nahlédnouti, proč to, co se považuje za přípustno v nejvyšší instanci správní, mělo by býti nepřípustno v institucích nižších. Než na druhé straně dlužno uvážiti, že správní problém není jen problémem politickým a tudíž i problémem demokratickým, nýbrž i technickým. Tato technická jeho stránka vystoupí tím výrazněji, čím komplikovanější a obtížnější jest správa. V dřívějších, poměrně jednoduchých poměrech — myslíme na dobu před 100 nebo 200 lety — stačil pro obstarávání nepatrných správních agend, o které tehdá veřejnost a právní

řád se staraly, z nouze onen poctivý a moudrý muž z lidu s t. zv. »zdravým rozumem«. Dnes, kdy klademe na správní aparát veřejných korporací (jmenovitě státu t. zv. sociálně-politického) neustále větší a těžší požadavky, bude úloha tohoto muže, jenž starati se má o tisíce otázek a rozhodovati o nich, aniž by jim odborně rozuměl, vždy obtížnější.

Jak tedy vybědnouti z tohoto dilematu mezi požadavky odborné správy a postuláty demokratickými? Myslím, že východisko skýtá nám rozlišování mezi demokracií ve smyslu formálním a obsahovém (materiálním, věcném). Ona snáší se totiž velmi dobře s požadavky právě zmíněnými, nikoliv tato. Předpokladem jest arciť další okolnost, o níž jsme se dosud nezmiňovali, totiž jistá intelektuální vyspělost »lidu«, jemuž demokratické zřízení dává do vlastních rukou správu jeho věcí. Tato vyspělost jest skutečně nezbytným předpokladem každého demokratického zřízení, bez něž stává se každá demokracie nerozumnou fraškou, odsouzenou k smrti, která dříve nebo později nutně nastane. Autonomní lid, který má si své záležitosti spravovati sám, musí si býti — po vzoru starého Sokrata — aspoň vědom toho, co neví, co nedovede. Je-li tomu tak, pak užije demokratického principu formálního, to jest svého vlivu na tvorbu vůle celku, takovým způsobem, že k vlastnímu, bezprostřednímu vykonávání oněch funkcí nebude povolávati lidi k tomu účelu neschopné, nýbrž lidi odborně pokud možno vzdělané. Jinými slovy: nebude přepínati zásadu demokratickou ve smyslu obsahovém, nebude míti za to, že skutečně jeden občan je jako druhý, že jsou všichni stejní a hodí se tudíž všichni ke kterýmkoliv funkcím. Moudrým zpronevěřením se výstředním důsledkům demokratického principu zachráni tento princip jako celek. Neboť, je-li někde »střední cesta« skutečně »zlatou«, je jí právě v demokracii. Není proto nejlepším demokratem ten, kdo neohlížeje se ani v pravo ani v levo, nerozvázným a nerozumným způsobem přepíná demokratický princip a tím způsobuje na konec jeho zánik, nýbrž ten, kdo moudře smíří se s nezmenitelnými poměry, stanovenými činitelem nepoměrně silnějším než jest vůle národa sebe svrchovanějšího. O tomto činiteli později.

Nyní několik slov ještě o t. zv. amerikanismu ve veřejné správě. Je nesporno, že povšechný demokratický princip nemiluje formality kteréhokoliv druhu. Vždyť povrchní názory spatřují známku demokratického smýšlení na př. i v tom, když někdo neklade velkou váhu na jisté vnější formality na př. ve společenském chování, v úboru a pod. Jsme-li skutečně všichni stejní a rovni, jaké pak okolky s podobnými formalitami? Forma-



litu tohoto druhu spatřuje výstřední demokratismus i v tom, že právní řád považuje za schopného k určité funkci jen toho, kdo tuto schopnost prokáže jistou formalitou, jako je vysvědčení, vykonaná zkouška atd. Odtud hlasy, které volají po odstranění tohoto stavu a žádají, aby jisté veřejné funkce, k jichž zastávání je dosud třeba podobného formálního průkazu, staly se přístupny i lidem bez takového průkazu.

Jsou podobné požadavky skutečně v linii zásad demokratických? Jsou a nejsou. Odstraněním zmíněných průkazů odstranujeme nesporně rozdíly mezi lidmi a odstraňování rozdílů kterýchkoliv je nesporně počinem demokratickým. Ten, kdo si toho přeje, může se při tom odvolávat na nespornou skutečnost, že velmi často formální průkaz způsobilosti, jako jest na příklad vysvědčení o vykonané zkoušce, není ještě důkazem, že držitel onoho průkazu tuto způsobilost skutečně má. Dále jest nesporno, že mohou býti případy, že někdo, kdo onen formální průkaz nemůže předložit, bude míti k dotčené funkci větší způsobilost než ten, kdo ho má. Právě v tomto nevyvratitelném argumentu spočívá však zároveň jeho slabina s hlediska demokratického. Vychází totiž zcela patrně z myšlenky nedemokratické, t. j. z nerovnosti a nestejnosti lidí. Je si vědom, že jsou od přírody chytrí a šikovní lidé a rovněž tak omezení a neohrabaní a vyslovuje správnou myšlenku, že takový od přírody chytrý a šikovný muž, byť by i neměl formálního průkazu způsobilosti, bude lépe zastávat dotčenou veřejnou funkci, než člověk od přírody hloupý a nešikovný, který náhodou onen formální průkaz způsobilosti mohl si zjednat.

Přes všecky tyto důvody nebude rozumná správní organizace moci postrádati takových formálních průkazů. Jimi zamezí se arci často, že na určité místo nedostane se člověk pro ně zvlášť schopný, na druhé straně ale zamezí se něco, co je ještě škodlivější, totiž nezřízená protekce a libovůle, která by se při obsazování veřejných funkcí ihned uplatnila, kdyby oně zásady nebylo. To může popíratí člověk jen zcela prostoduchý nebo fantastický, člověk, který k fikci beztoho již dosti velké o intelektuální stejnosti lidí přidává ještě fikci mnohem větší o morální stejnosti jejich a domnívá se dokonce — proti všem staletými a každodenním zkušenostem — že lidské pokolení jest od přírody dobré. Podle toho by tedy klec, do které naše právní řády se svými nesčetnými paragrafy trestními a jinými posadily člověka, aby jej chránily před člověkem, byla jen zjevem přechodným, který co nevidět bude vystřídán rájem zde na zemi. Nechci brát těmto snilkům jejich ilusi, ale sdíleti ji nemohu. Víím, že ani ony formální průkazy způsobilosti nezabrání protekci a libovůli při obsazování veřejných funkcí, a právě proto jsem

přesvědčen, že by se nešvary ty zdesateronásobnily zavedením soustavy amerikanismu.

Nutnost odborné kvalifikace pro rozličné funkce v naší veřejné správě nesmí se však na druhé straně přepínati, jak se skutečně často děje. Slyším na př. často, že zájmy řádné státní správy toho vyžadují, aby ministrem zdravotnictví byl jen vyučený lékař, ministrem veřejných prací jen technik, ministrem školství jen pedagog atd. Podobné názory zapominají, že v ministerstvu zdravotnictví se neoperuje a neléčí, že v ministerstvu veřejných prací se nestaví, v ministerstvu školství se nevyučuje a v ministerstvu spravedlnosti se nesoudí. Tam se správu je, vykonává se tedy správa veřejného zdravotnictví, veřejných staveb, vyučování, spravedlnosti atd. Aby tuto správu mohl někdo se zdarem vykonávati, je nutno aby znal předpisy o ní. Neboť zde jde o správu ve smyslu juristickém. Mohu znáti velmi dobře na př. předpisy stavebního řádu, aniž bych musel dovésti vystavěti dům; mohu se velmi dobře vyznati v předpisech zdravotnických, aniž bych sám dovedl provésti operaci slepého střeva, rakoviny atd. K znalosti těchto předpisů, kterou si studiem mohu osvojit, přistupuje pak další vlastnost, kterou musí míti každý dobrý správní funkcionář a která jen v nepatrné míře dá se naučiti: správní talent, t. j. dar, skládající se z několika vlastností, jako jest psychologický bystrozrak, umění zacházeti s lidmi, trpělivost, obratné chování atd. Vlastnosti ty jsou tak důležité, že vysvětluje se nám známý úkaz, že tak zv. parlamentární ministr bez odborných znalostí svého resortu, jest často lepším ministrem než sebe znamenitější odborník bez onoho daru. Parlamentární ministr tohoto druhu musí však míti — podobně jako onen prostý volič z lidu — nezbytně onen nejdůležitější poznatek, který z každého člověka činí do jisté míry filosofa: musí jasně věděti, co neví. Není-li to, stane se z parlamentárního režimu a celé soustavy demokratické nutně farce a fraška, která dlouho nepotrvá.

Vím-li jasně, co nevím, zeptám se na to někoho, kdo tomu rozumí. K tomu má správní funkcionář po ruce odborné rady, s nimiž se může poradit. Porada, t. j. společná práce několika lidí, jest typickým znakem demokratického zřízení. Neboť tak jako v demokracii lid sám koná společnou práci při stanovení funkcionářů volbami, tak i tyto funkcionáři jsou na sebe odkázáni více než ve státním zřízení autokratickém a monarchistickém. Že arciť na druhé straně opět vězí v přehnaném používání této instituce porada s chůzí s hlediska techniky správní dost značně nebezpečí pro demokratické zřízení státní, jest obecně známo. Co na př. jen u nás se koná společných porad, co se naschůzujeme, co zbytečných řečí při nich

namluvíme a jsme nuceni vyslechnouti, než dojde k nějakému usnesení a po něm k vlastnímu činu! Pravý demokrat bude proto zdržlivý i zde, jsa si vědom, že ve veřejné správě (a i jinde) jest cennější čin než usnesení, a usnesení cennější než řeč i je předcházející.

III. Z á v ě r. Dospívám ke konci svých výkladů. Z nich vy-  
citili snad mnozí z Vás — a to správně — že princip demokratický má jednoho velice nebezpečného nepřítele. On jest to, který staví se v cestu důslednému provedení tohoto principu v těch či oněch směrech, tedy také v směru, který nás zde speciálně zajímal, t. j. organizace veřejné správy. Tímto nepřítelem jest sama příroda. Proto radil jsem k opatrnosti a varoval před přílišnou důsledností. V čem však spočívá vlastně ono nepřátelství mezi principem nám tak drahým a činitelem nesmiřitelným a neústupným, t. j. přírodou? Naznačil jsem to již ve svých vývodech, mluvě o fikci rovnosti a stejnosti všech lidí. Fikcí je tato myšlenka vůči tvrdé skutečnosti, kterou nám ukazuje příroda. Příroda ta je totiž — řekněte: Bohužel! nebo Bohudík!, jak se Vám líbí — zařízena podle principu nikoliv demokratického, nýbrž aristokratického. Všude vidíte v ní u jednotlivých bytostí krajní nerovnost a nestejnost. Rozdává své dary velmi nerovně a nestejně a nedá se žádným demokratickým zákonodárcem od tohto svého principu odvrátiti. To naznačili již starší latináři známým pořekadlem: *Naturam furca expellas, tamen usque recurret*. Touto »furcou« může býti i politická instituce empirického zákonodárce.

Vzhledem k naprosté nepřemožitelnosti a nezměnitelnosti přírody nebude moudrý demokrat ve svých počinech zákonodárných a jiných nikdy přepínat, aby rozpor nestal se příliš zjevný a příroda náhle »nepřiběhla zpět«, jak praví pořekadlo. Neboť nastolením přirozených zákonů je vždy veta po každé demokracii. Odtud má zásada, abychom se drželi vždy té známé aurea via media.

Máme v politických dějinách lidstva, které jsou naplněny nezdařilými experimenty přehnaných pokusů demokratisujících, hojně příkladů. A nemusíme ani pro ně do dávných věků, nemusíme si uvědomiti, že po všech velkých a dlouho kvasících válkách a revolucích vždy byly činěny pokusy po zavedení výstředních zásad demokratických — na příklad komunismu — stačí, když nasbíráme zkušenosti, které nám poskytuje přítomnost. Tu vidíme, že aristokratická příroda způsobuje, že ony dvě základní složky, z nichž skládá se princip demokratický, totiž rovnost a svoboda, nejsou naprosto dvěma sestrami dobře se snášejícími, jak prostoduchý a povrchní názor tak často se domnívá. Kde je totiž uskutečněna rovnost, tam chybí svo-

boda, kde skutečněna jest svoboda, tam není rovnosti. Tak mstí se aristokratická příroda na demokratickém zákonodárci, dávajíc samému základnímu pojmu »demokracie« do vinku nikoliv soulad, nýbrž rozpor. Chci k tomu, co jsem řekl, uvést konkrétní příklad. Státy, kde je zavedena poměrně velká svoboda občanů, t. j. pokud možná velká nevázanost jejich zákony, kde panuje krajní zásada individualistická, vypěstovaly tím nikoliv rovnost občanů, nýbrž krajní nerovnost jejich: vedle miliardářů jsou žebráci, nejkrajnější protivy ve směru hospodářském a sociálním zde panují. Je to typ t. zv. států právních (Rechtsstaat), které zavádějí svým právním řádem rovnost státních občanů ve smyslu formálním: všem státním občanům poskytují stejná práva, stejné předpoklady pro získání blahobytu. Nikoho z nich neprotežují, není zde umělých závor pro toho či onoho. Při tom omezují se na minimum právních předpisů, dávajíce jinak státním občanům největší volnost a svobodu vývoje. Je to zkrátka kredo politického a hospodářského liberalismu, který tak často po bok staví se demokratismu. Neboť má se za to, že kdo je pravým liberálem, je také pravým demokratem. Vždyť lid to byl a je, který neustále volá po »svobodě«! Ale běda, když do-  
stane se mu jí v míře přehojné státním zřízením! Zkušenosti učí, že se nedostavuje onen kýžený ráj na světě, ona blažená anarchie, podle mínění básníkovy již jednou ztracená:

»Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo sponta sua sine lege fidei rectumque colebat«.

Neboť vystoupí příroda, nezměnitelná lidskými zákony, přísná a aristokratická, a mstí se za fikci rovnosti mezi lidmi, které dopouští se zákonodárce, předpokládaje rovnost tam, kde ve skutečnosti není, t. j. v přírodě. Neboť je n rovným rovně měřiti jest rozumné. Kde není rovných, tam formální rovnost před zákonem plodí největší nerovnost.

Proto rozumný a střízlivý demokrat není nadšencem pro liberalismus. Obětuje z á s a d u s v o b o d y, a b y z a c h r á n i l z á s a d u r o v n o s t i. Ze státu právního stává se tak stát sociálně-politický. Tento stát uměle udržuje jakous takous rovnost mezi státními občany, obětuje při tom jejich svobodu. Protežuje slabé proti silným a staví takto proti přirozené nerovnosti lidí nerovnost jinou, protichůdnou, vyrovnáváje tím do jisté míry obě. Státního občana obepíná hustá a neproniknutelná síť nesčetných právních předpisů, které drží v šachu silného jedince, který jich nepotřebuje, a podporují slabého, který by bez nich zahynul, stanuv se obětí onoho.

Tam, kde panuje fanatismus rovnosti, rovnosti nijak přirozené, nýbrž umělé, tam jest veta po jakékoli svobodě. Jen naivní snilkové domnívali se kdysi, že hospodářský princip ko-

munismu (rovnost hospodářská) a politický princip anarchie (svoboda politická) patří nerozlučně k sobě. Nejnovější naše zkušenosti, čerpané z dějin současného Ruska, poučují nás, že oba principy jsou v nesmířitelném nepřátelství. V Rusku dělají komunisté zoufalé pokusy o zavedení hospodářské rovnosti, ale nikoliv podle receptu starého Ovida tím, že zavádějí stav »sine lega« a »vindice nullo«, jak si přáli starší politici anarchisté, nýbrž naopak dnešní hospodářsky rovný ruský člověk, velmi krutě cítí »lex« a »vindex«: oba jsou krvaví a nemilosrdní.

Nepatří tudíž patrně k sobě hospodářský princip komunismu a politický princip anarchie, jak dalo by se souditi z definice pojmu »demokracie«, v níž obě zásady — rovnost a svoboda — zdánlivě tak bratrsky společně vystupují, nýbrž princip anarchie jest jen vyvrcholením politické zásady liberalistické. Tak stanovila to nezměnitelně aristokratická příroda: Kde bude svoboda, nebude rovnosti, kde jest rovnost, nebude nikdy svobody!

Čekám na tyto své vývody jednu námitku: Proč tedy, když se věci skutečně tak mají, nezúčtovat — aspoň teoreticky — s celou zásadou demokratickou a vrátit se po kapitulaci do lůna aristokratické přírody? Proč fingovat něco, co zde ve skutečnosti není, a vyvozovat z toho důsledky, které ve své krajnosti jasně ukazují fiktivnost předpokladů a celé dílo vedou ad absurdum? Na to odpovídám: poněvadž nejsem přívržencem oné šosácké filosofie, která vše, co jest, právě proto, že to je s t, považuje za d o b r é. Bráníme se přírodě i v jiných směrech, pokud to jde a pokud to dovedeme; chceme ji aspoň částečně zdolat; bojujeme proti mrazu, větru, nemocem a smrti — proč bychom neměli bojovati také proti aristokratickému zřízení v přírodě, pokud na to naše skromné prostředky stačí? Jeden nezbytný předpoklad zde arcíť musí býti, má-li onen boj býti rozumný: přesvědčení bojujícího, že demokratické zřízení státní je l e p š í než aristokratické. Jen ten je upřímným demokratem, kdo toto přesvědčení skutečně a upřímně má. A nemusí být proto nereálním blouznivcem, poněvadž má po ruce bohaté zkušenosti z dosavadních politických dějin lidstva. Ty poučují nás totiž, že sebe krásnější aristokratické zřízení státní nijak nezaručuje skutečnou a r i s t o k r a c i i, t. j. vládu nejlepších. Kdyby se podobná záruka dala nalézt, pak bez rozpaků přihlásil bych se do tábora aristokratů. Bohužel ji však ještě nikdo nenalezl a proto ukazují nám dějiny tolik příkladů zvrhlých aristokracií na oko. Pokračujícím vzděláním lidstva naproti tomu bude se zmenšovati nebezpečí zvrhlých demokracií, o něž arcíť v dějinách lidstva také nebyla nouze.

Konec konců dospíváme při této jako i jiných otázkách k určitému s v ě t o v é m u n á z o r u, jehož správnost nelze již doka-

zovat a o nějž se přítí nemá proto smyslu. Radikálně optimistický světový názor, který věří v dobrotu lidskou a pokračující inteligenci, bude straniti upřílišnému demokratismu: všichni lidé jsou v podstatě dobří a proto stejní. Radikální pesimista, který má za to, že lidé nestojí za nic, ani mravně, ani rozumově a že na tomto stavu v budoucnosti nic se nezmění, nebudou se o naši otázku zvláště zajímati a budou-li přece nuceni rozhodnouti mezi oběma principy, zvolí asi aristokratický, jako méně špatný. Nejsem ani radikální optimista ani radikální pessimista. S radikálními pessimisty proti optimistům shoduju se však jen v názoru, že ani demokratické, ani aristokratické zřízení není nějakým »ideálem«. Proti nadšeným hlasatelům principu demokratického spatřuju z důvodů, které jsem již částečně naznačil, demokratické zřízení státní za nejlepšší ze všech zle, rozhodně menší než aristokratické. S radikálními optimisty jdu potud, že připouštím možnost vývoje lidstva aspoň ve směru intelektuálním, i když na druhé straně musím — podle staletých zkušeností, čerpaných z dějin — bohužel popřítí, že by se jeho povaha, t. j. mravní úroveň podstatně mohla zlepšit. Demokratický princip má však k problému intelektuální vyspělosti blíže než k mravní. Připouštím-li, že lidstvo během doby stalo se a v budoucnosti ještě stane se moudřejší, pak dlužno též připustiti, že bude vždy více a více schopnější pro formu demokratického zřízení státního. Národ moudrý a vzdělaný má nepoměrně větší vyhlídku, že své demokratické zřízení trvale udrží než národ primitivní a nevzdělaný. Ten bude s demokracií podnikati různé experimenty, bude demokratický princip nekriticky a nenárodně přepínati, dostane se na konec do nesmířitelné protivy s nezměnitelnými zákony přírodními a na konec octne se se svými experimenty tam, odkud vyšel: u formy státního zřízení pro jeho inteligenci mnohem vhodnější: u absolutismu a oligarchii. Politické dějiny lidstva jsou přepíněny takovými nezdařenými pokusy. Proto pravým demokratem je ten, komu záleží především na zvýšení intelektuální úrovně národa. Mezi první nejdůležitější poučky, které bude se mu snažit vštípití, bude rada, která jest zároveň i výstraha: Nepřepínat! Více střízlivého přemýšlení o demokracii a méně apriorního a nekritického nadšení pro ni!

**REV25**

ÚK PrF MU Brno



3129S31316